

Elisabeth I was de laatste vorst van de 120 jaar durende Tudor dynastie. Om de Tudors te situeren, zijn twee begrippen nuttig: het feodalisme en het absolutisme. Bij het feodalisme, denk aan de chaotische en wisselende federaties van plaatselijke leenheren, de ridderlijke oorlogvoering als een economisch gegeven, de drastische beperking van de individuele zelfbeschikking van het grootste deel van de bevolking. Bij het absolutisme, denk aan het voortbestaan van hetzelfde systeem, maar met de adel en de stedelijke burgerij sterk verknecht aan één enkel staatshoofd, zichtbaar en door God gezegend symbool van een klein, maar sterk gecentraliseerd staatsapparaat.

De eerste Tudor, Hendrik VII, kwam aan de macht op het einde van de laatste Engelse "baronnenoorlog", tussen de huizen van Lancaster en York. Hij voerde een bewuste verzoeningspolitiek: zelf Lancastriaan, huwde hij vlak na zijn overwinning van 1485 Elisabeth van York. De vrede gebruikte hij om een (persoonlijk) staatsapparaat op poten te zetten en om de financiën aan te zuiveren. Achteraf bekeken, nodige voorwaarden voor een absolutistische ontwikkeling. Toen zijn zoon hem als Hendrik VIII in 1509 opvolgde, leek de jonge vorst inderdaad af te streven op een sterke, centraliserende monarchie gekenmerkt door de persoonlijkheid van de koning zelf. Verschillende factoren stremden echter de voltooiing van deze ontwikkeling.

Engeland was economisch, militair en politiek te zwak om op te tornen tegen de grote Europese machtsblokken: Frankrijk, het Keizerrijk, de (opnieuw één enkele) paus. Hendriks militaire excursies in Frankrijk leverden weinig overwinningen en veel ellende op, en ruïneerden de door zijn vader opgebouwde thesaurie.

Engeland, met inbegrip van hele lagen van de adel, had zich zeer vroeg georiënteerd naar de kapitalistische productiewijze. Als leveranciers van wol voor de Vlaamse lakenindustrie stemden de grondbezitters zich al in de dertiende eeuw af op de internationale handel en bevonden zich later – na de 14de eeuwse afstraffing van de Vlaamse stedelijke burgerij – in een bondgenootschap verwickeld met de ondernemers van de Engelse lakenindustrie, de handelaars en de scheepvaarders. Ridderlijke oorlogvoering leek economisch al zo onaantrekkelijk dat heelwat Engelse ridders vrijwillig afstand namen van de privileges van de adellijke stand, wat hun tussen haakjes ook al een boete kostte. Investeringsin de lakenindustrie, de handel of de scheepvaart waren echter veel minder risikodragend dan een loopbaan als krijger/veldheer.

De centralisatie van de Engelse staat en van de Britse Eilanden was onvoltooid. Schotland en Ierland bleven belangrijke achterpoorten waardoor een vijand op het vasteland, zij het de Keizer of de Franse koning, een diplomatiek of militair omsingelingsmanoeuvreren ten alle tijde kon lanceren. Binnen Engeland zelf zorgden de afstanden en de ongelijke regionale ontwikkeling voor een bestendig onstabiele gordel van randgewesten waar de vrede gehandhaafd werd ten koste van een permanente militaire aanwezigheid of van een koehandel tussen de vorst in Londen en de plaatselijke leenheren.

De ideologische samenhang van de maatschappij was te zwak om zich eensgezind achter het vorstelijk absolutisme te scharen. Indien de reformatie later vanuit het buitenland zou worden ingevoerd, werd ze toch eerst voorafgegaan door verschillende kerkelijke hervormingsbewegingen van louter Engelse oorsprong die nauw verbonden waren met de vroege kapitalistische wending en die profiteerden als het ware van het gebrek aan kerkelijk gezag tijdens de perikelen tussen Avignon en Rome.

Stremmende factoren als deze brachten een nieuwe instabiliteit met zich mee. De middenperiode van de Tudor dynastie (de oudere Hendrik VIII, de jong gestorven en uitgesproken liberaalprotestantse Edward VI, de repressief-katholieke "bloody" Mary) had zich als het ware bevrijd van de chaotische toestanden van het feodalisme om zich te storten in de chaotische toestanden van een absolutisme dat zich niet waar kon maken.

In deze chaos verscheen de figuur van Elisabeth bijna als reddende engel. Intelligent, belezen, gekonditioneerd om te overleven door de permanente dreigingen die haar boven het hoofd hingen en met een ontwikkeld gevoel voor het politiek handelen, werd haar beleid gekenmerkt door het vermijden van extremen. Zij laveerde door de drukingsgroepen, sociale en godsdienstige tegenstellingen en militair-politieke opstellingen van haar tijd, op zoek niet naar een consensus, want dat was onmogelijk, maar naar een adequate meerderheid. Als het parlement dwars ging liggen en de geldbeugel toedeed, deed zij toegevingen aan het parlement. Wanneer de noblesse d'épée aanstuurde op een oorlogsverklaring, stelde zij voor om gebruik te maken van kaperbrieven uitgegeeft door Alfonso van Portugal. Toen heel de wereld dacht dat zij door een huwelijk met één of ander machtsblok moest geallieerd worden, weigerde ze niet maar ze koos ook geen echtgenoot. Toen de protestanten de katholieken in het nauw wilden drijven, stuurde zij aan op respect voor de uiterlijke vorm van de gereformeerde godsdienst maar weigerde steevast om, zoals ze zei, "vensters te maken in de zielen van de mens".

Dit zoeken naar het meest haalbare beantwoordde niet aan alle verzuchtingen van de tijd. Voor velen leek het dat de koningin alsmaar schipperde. Ook kon de politiek van de vorst niet losstaan van de persoon van de vorst: Elisabeth I bleef een monarch van de Renaissance – een "prins" in de zin van Machiavelli. Discussie over politiek werd dan ook meteen een discussie over de persoon van de vorst. En de persoonlijke verhouding tot de vorst had ook onmiddellijke politieke – en financiële – gevolgen. In die optiek deed het hof van Elisabeth niet onder voor het hof van haar vader, Hendrik VIII. In de gunst zijn, hoog staan op de protocolaire lijsten, toegang hebben tot de vorst en tot de staatsraden waren punten om naar te streven voor dat deel van de bevolking dat zich door geboorte of talent daartoe geroepen voelde.